

ORHAN KAPLAN*

Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli'nin Mevlid Şerhi: "Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî"

One of the Last Period Ottoman Authors and Rome
Embassy Imam Haşim Veli's Mawlid Paraphrase: 'Birth
Mystery of Last Prophet / Muhammed Mustafa'

Ö Z E T

Anadolu coğrafyasında Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi şiir kalıbı içerisinde sunabilmiş nadir eserlerden biri Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necât adlı eseridir. Bilinen adıyla Mevlid, her yüzyılda büyük bir sevgiyle okunup özel günlerin ve kutsal gecelerin vazgeçilmez bir geleneği haline gelmiştir. Gönüllere tercüman olan bu eser aynı zamanda Sehl-i Mümteni'nin orijinal bir örneği sayılmaktadır.

Esere çeşitli dönemlerde bazı şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Roma sefareti imamı Hâşim Veli'nin "Esrâr-ı Mevlidü'n Nebî" adlı eseridir. Bu çalışmada Hâşim Veli'nin Mevlid Şerhi, Latin harflerine aktarılmış ve eser üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELE R

Hâşim Veli, Süleyman Çelebi, Mevlid şerhi.

ABSTRACT

Süleyman Çelebi's work which is called Vesiletü'n Nejat is one of the most uncommon work, which represents the pure love to Muhammed Mustafa (last Prophet) with a poem verse in Anatolian Region/geography. With its common name 'Mawlid' ,which was read with a big fancy in every century, has become indispensable tradition of Holy nights and special days. This work, which articulates minds and hearts, is accepted as one of the original sample of 'Sehl-i Mümteni'.

Some paraphrases were written to the work in various periods. One of these was the work of Rome Embassy Haşim Veli, about whom we do not know a lot of things, called 'Birth Mystery of Last Prophet /Muhammed Mustafa'. In this study, Haşim Veli's Mawlid paraphrase has been translated into the Latin characters and a general evaluation has been done on the composition.

KEYWORDS

Haşim Veli, Süleyman Çelebi, Mevlid şerhi.

Giriş

Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili manzum ve mensur eserlerin genel adı olan Mevlid, daha ziyâde mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan

* Arş. Gör. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (okaplan@sakarya.edu.tr).

eserlerdir. Mevlidlerde, Hz. Peygamber'in doğumu [velâdet], peygamber oluşu [risâlet], göğe yükselişi [mi'râc] ve vefatı [rihlet] gibi konular işlenmektedir. "Aruzun remel bahrinde "fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla, bölümler arasında geçişi sağlamak üzere tekrarlanan vasıta beyitleriyle ve geleneğin estetik nizâmına bağlı olarak ses benzerliğinden çok harf benzerliğine dayanan göz kafiyesi anlayışıyla yazılan" (Eroğlu 2010: 109-125) bu eserler daha çok Hz. Peygamber'in doğum günü dolayısıyla yapılan merasimlerde okunma gayesiyle oluşturulmuştur.

Mevlid törenlerinin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bilgiler olmamakla beraber "tarih içinde İslâm âleminde ilk defa Mısır'da Fâtımiler devrinde [m. 910-1171] Hz. Peygamber'in doğum gününü kutlamak için tören yapıldığı tespit edilmektedir. Hz. Peygamber, zamanında böyle bir şenlik yaptırmadığı gibi, ondan sonra Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler zamanında da bu şekilde merasimler yapılmamış, Fâtımiler devrinden günümüze ise herhangi bir eser ulaşmamıştır. Şöhreti dolayısıyla son zamanlara kadar mevlid konusunda bilinen ilk eser olarak, hadis bilgini İbni Dihye'nin [ö. m. 1235] *Kitâbü-t-Tenvîr fi Mevlid-is-Sirâc-il-Münir'i* kabul edilmiştir. Daha sonraları Süleyman Çelebi'ye kadar çok sayıda Arapça mevlid kaleme alınmış, İran edebiyatında ise mevlid yazılmıştır." (Timurtaş 1980: IV)

Sosyolojik ve kültürel açıdan bakıldığında İslâm tarihine ait bir olayın edebiyat sahasına taşınması geniş halk kitleleri tarafından bu metinlere farklı bir gözle bakılmasını sağlamıştır. İnancın sanatla birleşmesi bu eserlere uhrevî bir hava katarken zaman içerisinde bu eserlere kutsiyet de atfedilmiştir. İslam coğrafyası içinde bu tarz eserlerin en fazla Anadolu'da verilmiş olması da bu topraklarda Hz. Peygamber'e duyulan sevginin somut göstergesi olarak düşünülebilir. "İlk olarak Ahmedî'nin *İskendernâmesi*'nin bir nüshasında görülen mevlidin" (Köksal 2009:15) daha sonra "yaklaşık 200'e ulaşması" (Aksoy 2004: 482) da bu türe olan ilgiyi göstermektedir.

15. yüzyılda Süleyman Çelebi tarafından yazılan mevlid ise etkisi günümüzde bile devam eden en güzel mevlid örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Zaman içinde özel günlerin ve kutsal gecelerin vazgeçilmez dinî ritüeli hâline dönüşen bu eser, sahip olduğu dil ve ifade

hususiyetleri ile edebiyat tarihinin şâheserlerinden biri olmuştur. Köprülü'nün eser hakkında yaptığı şu değerlendirme de çoğu araştırmacının benimsediği ortak bir yargı hâline dönüşmüştür: "Halk arasında okunmaya mahsus siyer kitaplarının en güzelini Süleyman Çelebi 812'de Bursa'da yazdı. Onun Mevlid manzûmesi asırlarca halk arasında okundu, hatta bestekârlar tarafından bestelendi. Her asırda ona birçok nazîre yazıldığı hâlde, ifadesindeki sadelik ve selâset, şâirin ilhâmındaki samimilik ve tabîlik, onu Türk edebiyatının bir şâheseri hâlinde asırlarca yaşattı." (Köprülü 2003: 372) Eserin büyüklüğü, sahip olduğu sanatsal değer in ötesinde sosyal hayatın bir parçası olmasıyla daha da kuvvetlenmiş ve haklı bir şöhrete kavuşmuştur. Bir metni açıklamak için yazılan şerhlerin, daha çok kıymetli eserlerden seçilmesi ve Mevlid üzerine de şerhler yazılması, eserin büyüklüğünü gösteren başka bir delil olarak düşünülebilir.

"Eser üzerine özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda şerhler yazılmıştır. Bunun başlıca sebepleri, eserin bir kısmının mevlid meclislerinde sürekli okunarak hemen herkes tarafından bilinir hâle gelmesi ve bunun sonucunda layıkıyla anlaşılması ihtiyacının doğması, içerisinde dinî-tasavvufî birtakım manalar barındırması ve hem Hz. Peygamber'e duyulan derin sevginin hem de Süleyman Çelebi'ye gösterilen sonsuz hürmetin ifadesinde aracı konumda olmasıdır. Çoğu müellif Mevlid'e nazire yazarak bu duygu yoğunluğunu gösterirken bazı kalem erbâbı da eseri şerh etmek suretiyle hüner göstermişlerdir." (Yılmaz 2011: 34) Yazılan bu şerhler, eserin sahip olduğu dil, anlam, sanat ve estetik değerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. *Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî*'nin mukaddime bölümünde Hâşim Veli'nin belirttiği gibi Süleyman Çelebi sözü az, manası çok, düzgün ve akıcı bir ifade ile sade bir eser ortaya koymuştur. Buna rağmen eser, ayet-i kerime ve hadis-i şerifler başta olmak üzere dinî unsurlara yapılan göndermelerin sonucu olarak yoğun bir anlatıma sahiptir. Bu yoğun anlatım şerhler sayesinde görünür kılınmış, eserin değerini artıran anlam örgüleri ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ine yapılan şerhlerden bazıları şunlardır:

“**Gülzâr-ı Aşk:** Hüseyin Vassâf tarafından kaleme alınmıştır. Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner tarafından Latin harflerine aktarılmıştır. En hacimli mevlid şerhidir.

İzâhü'l Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm: Cabbarzâde Mehmed Arif Bey tarafından yazılan eser Latin harflerine aktarılmış ve eser üzerinde bir inceleme yapılmıştır.¹

Şerh-i Mevlid-i Şerîf: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 578 numarada kayıtlı eserin müellifi bilinmemektedir. 40 varak ve 9 satırdan oluşan bir risaledir.

Esrâr-ı Mevlidü'n Nebi: Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli tarafından 1326'da İstanbul Karagöz Matbaası'nda basılmış 22 varaklık küçük bir şerhtir.” (Yılmaz 2011: 35)

Hâşim Veli'nin Eserleri

Hayatı hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız Hâşim Veli'nin kütüphane ve katalog taramaları neticesinde ulaştığımız kendisine ait yazıları ile bastırılmış olduğu eserler şunlardır.

Atalar Sözü: Çok sayıda atasözü ve deyim yer aldığı kitap üzerine bir çalışma yapılmıştır.² Eserde Kuzey ve Güney Türklerine ait çok sayıda atasözü ve deyim bulunmaktadır. Kitabın sonunda da bilmecele-re yer verilmiştir. (Küçük 2010: 141-176) Hâşim Veli, eserin önsözünde Türk dilini öğrenmek isteyenlere hizmet olacağı düşüncesiyle atasözle-rinden bir miktar topladığını belirtmektedir. [Yayın Yılı: 1926, Dil: Türkçe, Kütüphane: Ankara - İlahiyat Fak., Atatürk-Merkez, AYK - Atatürk Kültür Merkezi, AYK-Türk Tarih Kurumu, Bilkent-Merkez]

Tercümeli Yâsin-i Şerîf: İstanbul Kırmızı Ziya Efendi Matbaası'nda basılan eserde, Yasin suresi kelimesi kelimesine ve manaları verilerek

¹ İzâhü'l Merâm Alâ-Vilâdet-i Seyyidi'l-Enâm: Cabbarzâde Mehmed Arif Bey, bk. YILMAZ.

² Türk Dünyasından Derlenmiş Bir 'Atalar Sözü' Kitabı, Murat Küçük, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 7/1: 141-176.

tercüme edilmiştir. [Yayın Yılı: 1932, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane, AYK - Türk Tarih Kurumu, Kültür Ve Turizm - Ankara Adnan Ötüken İHK.]

Tercümeli Âmme Cüzü: Yayın Yılı: 1927, Dil: Arapça, Kütüphane: Ankara - DTCF.

Efsâh ul-Makâl Fi'l-Mesîhi'd-Deccâl: Kamil Çakın tarafından sadeleştirilen eser, âyet ve hadislerin batinî yorumlamalar suretiyle siyasi alanda nasıl kullanıldığına örnek teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır. (Çakın 2003: 183-198) [Yayın Yılı: 1913, Dil: Arapça, Kütüphane: Ankara - DTCF]

Kuran-ı Kerim'in Tercümesinden Bir Numune: Ve'd-duha Suresinden Nas Suresine kadar olan bazı surelerin tercümesi ve İhlâs suresinin de kısaca mealinin olduğu eserdir. [Yayın Yılı: 1339, Dil: Türkçe, Kütüphane: Ankara - Dil Tar.Coğ.Fak.]

Makamât-ı Hariî Tercemesi: [Yayın Yılı: 1326, Kütüphane: AYK - Atatürk Kültür Merkezi]

Makalât: Bir Gazel-i Sufiyanenin İzâhı: [Yayın Yılı: 17 Mart 1332, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane]

Felsefe:Levâmi: [Yayın Yılı: 26 Kanunusani 1331, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane]

Vatikan Kütüphanesinde Âsâr-ı İslâmiyye: [Yayın Yılı: 27 Rebiyülahir 1329, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane]

Tarîkat-i Mevlânâdan: [Yayın Yılı: 28 Kanunuevvel 1331, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane]

Kitab-ı Mesnevî: [Yayın Yılı: 22 Kanunuevvel 1332, Dil: Türkçe, Kütüphane: Milli Kütüphane]

Metin

[1]
Esrār-ı Mevlidü'n-Nebî

Şārihi:
Romā Sefāret-i Seniyyesi İmamı
Hāşim Velî

Karagöz Matba'ası, Bāb-ı 'Ālî Caddesi, numara: 44
Sene 1320

[2]

Muqaddime

‘Älem-i İslâmda şöreti müstagnî-i îzâh olan Mevlidü’n-Nebî ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm risâle-i manzûmesi ‘uşşâk-ı Resûlullâhdan Süleymân Çelebî Hazretleriniñ eser-i ‘aşkları olub müşârün-ileyh bu eser-i mübeccelde mebde-i hilkatden ve nûr-ı Muhammedîden ve vilâdet-i nebeviyyeden muhtaşar ve mücmel faqat gâyet selîs ve ma’nîdâr olarak bahş ve fahrü’l-mürselîn, imâmü’l-müttaqîn hazretleriniñ terceme-i hâlini ifâdede bir fihrist-i mükemmel ü ‘âlî tanzîm buyurdular ve bu şüretle erbâb-ı haqîkati kendilerine minnetdâr eylediler.

Mevlid-i Şerîf ol derece ‘âlidir ki mevzû’ı haqîkat-i Muhammediyye, ahkâmı tezkiye-i nefis ve gâyeti ‘aşk, fâ’idesi istirahat-ı vicdândır.

Müşârün-ileyh hazretleriniñ ifâde ve işâret buyurdukları mevzû’ı fehm etmek kelime-i nefisini illet-i cehl ü inâddan tahliye ve muhabbet-i Âl-i resûl ile tahliye itmege vâ-bestedir.

Muhibleri de bu yolda Mevlîd-i Şerîfi kırâ’at ve istimâ’ eden ihvâna yâdigâr olmak üzere, üşşâk-ı Resûlullâhıñ rûhâniyyetinden istimdâd ederek yazdığım şu eseri kendilerine taqdim ediyorum.

Hâşim Velî

[3]

Bismillāhirrahmāni'rrāhim

‘Uşşāk-ı Resūlullāhdan Süleymān Çelebî hazretleri Mevlidü'n-Nebî ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām nāmındaki eşer-i ‘ālīlerinde:

Allāh adın zıkr idelüm evvelā
Vācib oldur cümle işde her kıla

kıta’sıyla bed’ buyurub her işde ism-i pāk-i Subhāniyyeniñ zıkrı vācib ol-
duğunu taşrih ediyorlar.

Allāh adın her kim ol evvel ana
Her işi āsān ider Allāh ana

şu beyt-i şerif irā’e ediyor ki ism-i celil-i Subhānî ile bed’ olunan iş ne kadar
zor olursa olsun suhūlete münkalib olur. Her şey meşiyet-i Subhāniyye ile
huşul bulduğunu ve kâi’nâtda mümkünü'l-huşul her şey’in vuķūf bulması
himmete vā-beste olduğunu anlayan kimse

“همة الر حال تعلق الجبال”³ mażmūnunca kıdret-i ‘abd kıdretullāha istinād etdikce
her şe’yiñ āsān olacağını bilir.

Allāh adı olsa her işiñ öñi
Hergiz ebter olmaya anuñ şoñu

Bu beyt-i şerif “كل امری ذیبال لم یبدأ بیسم الله فهو ابتر”⁴ hadis-i şerifine işaretdir. [4]

Her nefesde Allāh adın di müdām
Allāh adıyla olur her iş tamām

Bu beyt-i şerifde Hāķ Te‘ālāniñ “هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ”⁵ isminiñ mażharını beyān ider.
Bir kimse ki tevḥidullāhda rabḥ-ı kalb ederse her nefesi Allāh adına muķārin
olur. Bu cihetle o kimse bir işiñ gerek bidāyet, gerek nihāyetinde zıkrı ve
fikri Allāh adı olur.

³ himmet-ür-ricāl, takla'-ül-cibāl [becerikli insanların himmeti, dağları yerinden söker]

⁴ Allah’ın adıyla başlatılmayan hiçbir işte hayır ve bereket yoktur. [el-Aclūnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, s. 109]

⁵ O ilktir, sondur. Hadîd/3

Bir kez Allâh dise şevkıla lisân

Dökilür cümle günâh mişl-i hazân

beyiti ile ifâde buyuruyorlar ki ma'âşî ve seyyi'âtın mahv u münderis olması için ism-i celîl-i Subhâniyi zikrde 'aşk u şevke mukârenet şartdır. Bu gibi 'uşşâk-ı ilâhiyyeniñ kendileri zât-ı ahadiyyetleri gibi pâk olur. Binâ'en'-aleyh irâde-i 'abd, irâde-i ilâhiyyeye muvaffak olmağla her murâda erer.

'Uşşâk-ı şādıkâ 'âlemü's-şuhûdda birtakım takayyüdât-ı tabî'iyye ile muhtecib olmağ havfından gözleri yaşlı ve derûnları derdli olur. Bunlar Rahmân şıfat-ı celîlesine mazhar olduklarından cemî'-i maḥlûkâta şefkat ve merḥamet anlarını ḥaşâi's-i lâzimesindendir.

Birdür ol birliğine şek yok durur

Gerçi yañlış söyliyenerler çok durur

“ أَوْ لَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَتَّئُونَ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ” âyet-i kerîmesiniñ dahî delâlet buyurduğı vechile ma'rifetullâhda gâfiller her ne kadar lisânlarıyla yañlış söyleseler ve bâb-ı ulûhiyyetde üçdür beşdir deseler de lisân-ı hâlleri şübhesiz zât-ı ulûhiyyetiñ ancağ bir olduğuna açığca şehâdet etmektedir.

Cümle 'âlem yoğiken ol var idi

Yaradılmışdan ğanî cebbâr idi

beyt-i şerîfi mâ-sebağ için delîl maḳâmındadır “ وَهُوَ الظَّاهِرُ قَوْقُ عِبَادِهِ ” âyât-ı kerîmeleri muḳtezâ-yı münîfleri vechile ceberût-ı Subhâniyye [5] ve şavvet-i ilâhiyye karşısında her şey zelîl, fakîr ve 'aciz, muḫ'olub hiçbir kimsede kânûn-ı ilâhiyyeniñ hâricine çıkmğa ḫâkât yokdur. Binâ'en'-aleyh ahadiyyet ve vaḥdâniyyeti cemî'-i maḥlûkât ḫav'an ve kerhen ikrâr etmektedir. Anın için:

⁶ Allâh'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner. Nahl/48 [Yani gölgesi bulunan eşyanın gölgeleri bile sahiplerinin hükmünde değil, Allah'ın emri altındadır. Sahibi ne kadar uğraşırsa uğraşsın, gölge Allahu Teâlâ'nın emri ve takdiri doğrultusunda ışığın geldiği noktaya ters istikâmette düşer ve onun değişmesini takip eder. Aynı zamanda gölge ışığın bir eseri de değildir. Ancak Allah'ın bir kanunu gereğidir. Dolayısıyla eşyanın gölgelerinde bile hüküm ve tasarruf Allah'ındır.] (Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV Yay. s. 271)

⁷ O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır. Enam/18

Şun'ıla bunları ol var eyledi
Birligine cümle ikrār eyledi

beyitini terdīf buyurdular. Sāha-ārā-yı şuhūd olan her şeyde kıdret-i rabbāniyyenin āşarı ve kemāl-i şun'ı görülmektedir. Gözlüye gizli yokdur.

Bu derecede kemālāt-ı Subhāniyyeyi bilenler "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ"⁸ dirler. Fi'l-vākı'vahdet-i şubhāniyyeyi muṭlakā ikrārda kaffe-i maḥlūkāt müşterek ise de 'irfān ve yaqīn ile Ḥaḳ Subhānehū ve Te'ālā hazretlerinin vahdetini ikrār ancak ehlullāha maḥşūşdur.

Şu mebde'de müşārün-ileyh nāzım hazretleri toḳuz dane Allāh ism-i celīl-i Subhāniyyesini zıkr buyurarak toḳuz 'adedi de müntehā-yı 'aded olmağla zāt-ı Allāhu Te'ālā ve teḳaddesiñ nā-mütenāhī ve şun'-ı ilāhīsiniñ lā-yu'ad ve lā-yuḥşa olduğuna işāret buyurdular. Ba'dehū ba'z-ı şıfāt-ı ilāhiyyeyi beyān edüb buña daḥi ḥadd u nihāyet olmadıḡı cihetle:

Bari ne ḥācet kılāvuz sözi çok
Birdir Ol kim andan artık Tañrı yok

diyerek mecmū'ına dā'ir ḥācet mess etdirerek sıfāt-ı ilāhiyyeyi ta'dād edecek olursaḡ "كَفَيْدَ الْبَحْرِ قَبْلَ أَنْ تَفْعَدَ كَلِمَاتِ رَبِّي" muḳteżā-yı celīlince söz çok olmağla beraber nihāyet bulmaz demektir. Lisān-ı Türkī'de "bari ne" kelimesi hepsine, mecmū'ına, kāffesine demektir. Ya'ni ḥālikiyyet-i subhāniyyeye dā'ir ḥācet miḡdārı ve kifāyet derece söyleyecek olursaḡ bu bābda söz ve kelām çokdur. Bināberīn degil şu mecmūa', kāffe-i kütüb bile anı derece-i ihtiyācda şerḥ ve izāḥa ḡayr-ı kāfīdir. Yāḥūd "bari" kelimesi ḥulūşa'-i kelām ma'nāsına olub yine de ma'nā-yı meşrūḥ melḥūzdur. Binā'en-'āleyh "Birdir Ol kim andan artık Tañrı yok" buyurarak ḥatm-i kelām ediyorlar. "Ol" lisān-ı Türkī'de "Hū" ism-i celīliniñ mürādıdır. Çünkü "Hüve'l-bākī" dir.

Ey 'azīzler işde başlaruz söze
Bir vaşiyet kılāvuz illā size

[6] buyurmaları mevlīd-i şerīfi istimā' edenleriñ e'izze ü sādāt-ı kirāmdan olmalarına işāretidir. Zīrā böyle nādirü'l-vücūd e'izze-i kirāmdan mā'adā birtaḡım maḥcübī mevlid-i şerīfden ne ḥazḡ alabilir.

Nūr-ı ḥazret-i faḡru'l-mürselīni beyān şadedinde 'ālemiñ zuhūruna sebeb-i yegāne olaraḡ:

⁸ Ondan başka ilāh yoktur.

⁹ Rabbimin sözleri bitmeden önce denizler tükenecektir. Kehf/109

Muştafa nûrını ol kıldı vār
Sevdi anı ol Kerîm u Kirdigār

buyuruyorlar ki ¹⁰“احببت ان اعرف” sırrı muķtezāsı kâ'inâtdan maķşad O zāt-ı 'ālî ve maħbûb-ı Ĥudāniñ nûru ve mâhiyyet-i Muħammediyyedir, binâ'en-
'aleyh:

Her ne deñlü kim sa'âdet var durur
Yaħşî hüy görkli 'âdet var durur
Ĥaķ aña virdi mükemmel eyledi
Yâradılmışdan mufazżal eyledi

ilâ-âhrihi buyurarak ¹¹“وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ” sırrına işâret buyurdular. Her cihetle mükemmel ve cemî'-i maħlûķâtdan mufazżal olan ol zāt-ı 'âlîniñ şeref ve hürmetine maķşûd bi't-tab' olarak âşikâr ve nihân cemî'-i kevn ü mekân huşul-yäfte oldu. Artık ne qadar taķdir-i enbiyâ ve mürselîn geldilerse o zāt-ı mübeccele tevessül ederek kiminiñ tövbesi maķbûl, kiminiñ gemisi onuñ hürmetine ĝarķdan maşûn ve kimine nâr-ı Nemrûd ĝülşen, kimine 'aşâ ejder oldu ve kimine de evc-i a'lâya ve semâ-yı rûħa hayyen 'uruc buyurdu. Daha nice mu'cizât-ı bâhirât-ı mücerred o zāt-ı 'âlîniñ 'aşķ u muħabbeti şerefine vukû' buldı.

Ger Muħammed gelmeyeydi 'âleme
Tâc-ı 'izzet irmez idi âdeme

[7] buyuruyorlar ki nev'-i âdem ancaķ o ĥazretiñ irâ'e etdiği meslege ittibâ' ile mażhar-ı 'izzet olacaķlarına işâretidir.

Ĥaķ Te'âla çün yaratdı âdemi
Kıldı âdemle müzeyyen 'âlemi

beyiti ¹²“إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً” âyet-i kerîmesine işâretidir.

Muştafa nûrını alnında ķodı
Bil ĥabîbim nûrıdır bu nûr didi

beyiti de ¹³“اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” âyet-i kerîmesine işâretidir.

¹⁰ Bilinmek istedim. [el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, s. 121]

¹¹ Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. Kalem/4

¹² Ben yeryüzünde bir halife yaratacađım. Bakara/30

¹³ Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Nur/35

Şonra Havvā alnına naql itdi bil
 Țurdu anda daħı nice ay u yıl

beyitiyle bu nūr-ı mübārek-i Muḥammediyyeniñ Ādem ve Havvā alnında nice zamān ƣaldıǵını beyān buyurmaları o nūr-ı muƣaddesin şerefi sā'ir benī ādeme de feyż-āver olacaǵı imā içindir.

Şīt toǵdı vü ana naql itdi nūr
 Anuñ alnında tecellī ƣıldı nūr
 Geldi çün ol raħmeten li'l-‘ālemīn
 Vardı [nur] anda ƣarār ƣıldı hemīn

beyitleri devr-i kemālāt-ı Muḥammediyyeye işāretidir. Zīrā sa‘ādet-i mād-diyye vü ma‘neviyyeyi Ḥazret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-salātü ve’s-selām bir cem‘iyyet-i kāmile ile beyān buyurdular idi.

İrdi İbrāhim ü İsmā‘īle hem
 Söz uzanur ger ƣalanın dir isem
 İş bu resmile müselsel muttaşıl
 Tā olinca Muştafâya müntaƣıl

beyt-i şerīfleri ifāde ediyor ki ‘āşık-ı şādık Süleymān Çelebī Ḥazretleri ecdād-ı hātemü’n-nebiyyīn ḥazretini ta‘dād buyurmadılarsa da faƣaƣ: [8]

Tā benī ‘Adnāna irdi bā-şafā
 Tā Ken‘āna tā Ƙureyşe bā-vefā
 Çün benī Hāşimde zāhir oldı nūr
 Buldı ‘Abdü’l-muttalibde key zuhūr

gibi daha nice ebyāt-ı şerīfe Mevlidü’n-Nebī ‘aleyhi’s-salātü ve’s-selāmı istimā‘da ḥazır olan ehl-i dil ve ‘uşşāƣ-ı resülullāh ƣaddesallāhu esrārehum ḥazreti tarafından cüş u ģurūşa geldikleri eşnāda lisān-ı ḥaƣīƣatlerinden zuhūr etmiş ve ba‘zı nüşhalara da ‘ilāve edilmişdir.

له النسب العالی فليس كمثلہ
 14 حسیب نسیب محسن مکرم

¹⁴ En yüce neseb, Hazret-i Peygamber’indir; onun gibisi yoktur; soyludur, muhsindir ve onur sahibi yüce bir insandır o. [Süleyman Çelebi, *Mevlid-i Şerif, Vesiletü’n Necât*, [hzl. Mehmet Akkuş-Uğur Derman], Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. s. 53]

Şu na't-ı şerîf kadar cenâb-ı Muḥammed 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâmi vâzîh ve açık bir şüretde beyân eden na'ta az teşâdüf olur. Bu na'atda bi'l-hâşşa şurası tenbîhe şâyandır ki:

هو المحبتي وامرئضى من وحوده
هو المصطفى الصافي المصطفى من الدر¹⁵

buyurarak cenâb-ı şâh-ı velâyet Ḥazret-i 'Alî kerremallâhu vecchunuñ külliyyet-i Muḥammediyyeye mazhar olduğunu açık şüretde ifâde ediyorlar.

Âmine Ḥâtün Muḥammed ânesi
Ol şadefden toğdı ol dür dânesi

Ma'lûm ola ki burada ve cemî' maḳâmında teşbîhât-ı a'lâyı ednâya teşbîhdır. Yoksa dürr ü şadef vâlide-i muḥtereme ve zât-ı muḳaddes-i Aḥmediyyeye nisbeten hiçbir kıymeti ve değeri olamaz.

Çünkü Abdullâhdan oldu ḥâmile
Vaḳt irişdi hafta vü eyyâm ile

Bir hafta yedi günden mürekkeb olup yedi 'adedi ise çok ma'nâsında müsta'meldir. Seb'-i semavât gibi. Nûr-ı Muḥammedî ise nice 'aşırılar ve biñlerle seneler [9] müstetir ḳaldığı gibi baḫn-ı mâderde hafta ve eyyâm ile vaḳt-i vücûd-ı şerîfi yaklaşıarak 'âlemü's-şehâdeyi teşrîf buyurdılar.

Ol rebî'ül-evvel âyın nicesi
On ikinci gice işneyn gicesi

Rebî'ül-evvelde tevellüdi ḫayât-ı 'umümiyye ma'nâsına işâret, on iki olması kelimât-ı ilâhiyyeye muḫâbaḳat içindir. ¹⁶“ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا ” 'Âlem-i vücûdu gice teşrîfleri – zîrâ şu 'âlem-i mâddî ḳarañlıḳdır. – nûr-ı ilâhî olan ḫabîb-i Ḥudâ zulumât-ı küfrü izâle için olduğuna îmadır. İşneyn olması zât-ı pâklarıyla üç olarak cemî'-i ḳâ'inâtda ḫükm-fermâ olan hikmet-i ferdiyye-i Muḥammediyyeye muvâfîḳ bulunmaḳ için idi.

Didi gördüm ol ḫabîbiñ ânesi
Bir 'aceb nûr kim güneş pervânesi

¹⁵ O varlığıyla kendisinden razı olunmuş ve seçilmiştir. Yine o, incilerden süzülerek seçilmiş tertemiz Mustafa'dır. [Süleyman Çelebi, a.g.e., s. 54]

¹⁶ Allah katında ayların sayısı on ikidir. Tevbe/ 36

Vālide-i muhtereme hāzret-i Āmine hāmil olduğu zübde-i kā'inātın neş'esiyle hālet-i istiğrākda birçok ahvāl-i rūhāniyye-i fevka'l-ādeyi müşāhede buyurdular. Ez-cümle şu beyt-i şerīfde ifade olunduğu vechile nūr-ı Muḥammediyyeniñ yanında 'ālemi ziyādār eden güneş nürsuz pervāne gibi küçük kalıyor idi. Naşıl küçük kalmasın ki hāzret-i müşārün-ileyhāniñ müşāhede buyurduğu nūr, nūr-ı ilāhī ve ḥaḳīkat-ı Muḥammediyye idi. Buñā nisbetle ise değil seyyāre-i şems cemī'i şümüs-ı ziyādār ve nücüm-ı pür-envār hiç degersiz kalırlar ve hattā bu nūr-ı muḳaddese karşı pervāne gibi maḥv u helāk bile olurlar. O nürdür ki anıñ 'aşḳına bütün seyyārāt devr eder.

Berḳ urub çıḳdı evimden nāgehān
Göklere dek nūr ile toldı cihān

Zāt-ı hāzret-i Muḥammediyyeniñ maṭla'ı ḥaḳīḳati berḳ gibi çıkub bütün kā'inātı ṭoldurdu. Lehül-ḥamdü ve'l-minne şu yeryüzi zāt-ı hāzret-i Muḥammediyyeniñ mahall-i kudümü [10] olduğu cihetle ne büyük 'ulviyyet kesb etdi. İlä-āḫirihī¹⁷ "لايسغى ارضى ولا سماعى" ḥadis-i ḳudsisi nāṭıḳ olduğu vechile ḳalb-i mü'minde ḡāyet ufaḳ iken tecelliyāt-ı ilāhiyyeye luṭfen mazhariyyeti ḥasebiyle şāni şerīf ve ḳadri 'ālī olmuş idi.

Hem hevā üzre döşendi bir döşek
Adı sündüs döşeyen anı melek

Bu beyt-i şerīfde nūr-ı Muḥammedī şerefine nev'-i benī ādemiñ nā'il olacağı mazhariyyeti beyān eyler. İnsanlar mehbit-i ilhām-ı ilāhī olan ḳalb u ezhānu ḳuvvetiyle mele'-i 'a'lāya ḳadar teraḳḳī edeceklerine işāret idi. Ma'lūm olduğu vechile melek ḳuvve-i ḳudsiyyeden 'ibāretidir.

Üç 'ālem daḫi dikildi üç yire
Her birisin eydeyim nerden nere

Bu 'ālemler ḳuvvet ve zafer ve sancaḳ-ı ḥaḳīḳatdir. Ḥaḳīḳat ise maşrıḳdan ve maḡribden ve Kā'betullāhü'l-'ulyādan şeref-zuhūr edeceğine işāretidir.

İndiler gökden melekler şāf şāf
Ka'be gibi ḳıldılar evim ṭavāf

Çünkü ḥaḳīḳat-i Ka'be de kemālāt-ı Muḥammediyyeden olduğu cihetle melā'ike-i kirām ḥāne-i sa'ādeti ṭavāf idiyor idiler.

¹⁷ Hadis-i şerifden iktibas edilmiştir.

Yarılub dīvār çıkdı nāgehān
Üç güzel hūrī baña oldu 'ıyān

Ol dilberleriñ hazret-i Havvā, Meryem ve Âsiye raziyallāhu 'anhünmeden
'ibāret oldukları rivāyet olunuyor ki ilā-āhrihī

¹⁸“كَمَلُ مِنَ الرَّجُلِ كَثِيرٌ وَمِنَ النِّسَاءِ” hadīs-i şerīfiyle medh olunmuşlardır. Bu beyt-i şerīf de şuña işāretidir ki bu ümmet-i nāciye-i insāniyye terakkiyat-ı beşer kemālata yaklaşdıkdā bu nisā-ı mübārekeniñ derece-i mazhariyyetlerine vāsil olacaqdır ve bu mazhariyyet de şerī'at-ı Mūsā ve Ādem ve 'İsā 'aleyhimü's-şalātü [11] ve's-selāmuñ tamāmī-i zühürundan 'ibāretidir. Çünkü cem'iyet-i kāmile-i Muḥammediyye bunu muḳtezīdir.

Çevre yanıma gelüb oturdılar
Muştafâyı birbirine muştlar

Bu beyt-i şerīf de kemālāt-ı Muḥammediyyeniñ māhiyetini beyāndır ki meşelā:

Didiler oğlūñ gibi hiçbir oğıl
Yaradılalı cihān gelmiş degil

beyt-i şerīfi bu haḳıḳati vāzıhan beyān etmektedir.

Bu seniñ oğlūñ gibi ḳadr-i cemīl
Bir anaya virmemişdir ol celīl

beyt-i şerīf ¹⁹“وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ” âyet-i kerīmesi mefhūmu vechile nūr-ı Muḥammedī devr-i ādemden berü cemāl ü celāl şıfāt-ı subḥāniyyesine mazhariyyetle mevcūdāta şeref-baḳş oldu ise de vālide-i muḳteremeniñ nā'il oldukları şeref ü 'izzetiñ mevcūdātđan hiç birine müyesser olmadıđını taşriḥdir.

Bu gelen 'ilm-i ledün sultānıdır
Bu gelen tevḥīd ü 'irfān ḳānıdır
Ulu devlet bulduñ ey dildār sen
Ṭoğısārdur senden ol ḫulḳ-ı ḫasen

¹⁸ “Erkeklerden bir çok kimse kemāle erdi. Kadınlardan ise Fir'avn'in kadını Âsiye ile İmrān'ın kızı Meryem'den başkası kemāle erişemedi. Bu ümmetin kadınları üzerine Âişe'nin fazīleti de tirid yemeğinin başka yemeklere karşı fazīleti gibidir.” Hadisinden iktibas edilmiştir. [Ebû Abdillāh Muḥammed ibn İsmāil El-Buhārī, *Sahīh-i Buhārī ve Tercümesi*, [Mütercim: Mehmed Sofuoğlu], C. 7, s. 3218.

¹⁹ Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. İsra/70

beyt-i şerîfleri meşreb-i Hızır u Mesîhi beyân ve ²⁰ “وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ” muḳteżâ-yı münîfine işâretidir.

Vaşfını bu resme tertîb itdiler
Ol mübârek nûrı terğîb itdiler

beyt-i şerîfi merâtib-i zühûr-ı Muḫammedîniñ edvârını beyândır. Rabbü'l-‘âlemin ḫâzretleri o nûr-ı muḫaddesi ḫâtemü'n-nebîyyîn ḫâzretlerinde tamâmiyle izhâr buyurdular. [12]

Âmine eydür çü vaḳt oldu tamâm
Kim vücûda gele ol ḫayru'l-enâm

Hangi kâlemdir ki bu kadar büyük ve ateşin maḫabbet ve ‘aşḫdan dem uran ebyât-ı şerîfeniñ tamâm ḫaḳîkâtini beyâna cür‘et ede. Vaḳtâ ki vâlide-i muḫtereme-i ḫayru'l-enâmıñ vaż‘-ı ḫaml etmesi yaḳlaşdı. Fevḳa'l-‘âde şuşadı. Zîrâ kâ’inâtı reyyân etmek iḳtidâr ve ḳâbiliyyeti olan âb-ı ḫayât-ı ‘umûmî kendisinden ayrılacaḳ idi. Buña ise taḫammül olunamayacaḳı cihetle müşârün-ileyhâ ḫâzretlerini dehşetli bir ḫarâret istilâ etmiş ve bunuñ üzerine feyyâz-ı ḫaḳîkatden o gevher-i ‘işmete bir câm ḫolusı şerbet iḫsân olunmuşdur. Müşârün-ileyhâ her ne kadar menba‘-ı âb-ı ḫayâtı ‘âlem-i vücûda işâl ediyorsa da diger taraftan bu şeref-i ‘âlû'l-âlden maḫrûm olmamaḳ için

²¹“عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا” muḳteżâ-yı celîli vechile kendisine câm-ı ḫaḳîkat ile şerbet-i Muḫammedî vü maḫabbet i‘tâ ve iḫsân ediliyordu. Görülmez mi ki müşârün-ilâyhâ ḫâzretleri anı içdikde vücûd-ı mübârek-i ḫâzret-i Âmine nûr-ı maḫz olmuş ve ḫattâ kendilerini nûrdan fark edemediler. O ešnâda bir aḳ ḳuş ḳanadı ḳuvvetle zâhr-ı Âmineyi şıḡadı ki bütün ruḫâniyyeti ile vukû‘ bulan şu ḫâlât-ı fevḳa'l-‘âde içinde ol sulṫânü'l-kevneyn ‘âlemü’ş-şühedâyı teşrîf buyurdular. Vaż‘-ı ḫaml ešnâsında vukû‘ı melḫûz olan müşkilât hiç hiss buyurulmadı. Zîrâ ḳuşlar içinde bilḫâşşa beyâz ḳanad yardım ediyor idi. Seyyidunâ Muḫammed.

Yaradılmış cümle oldu şâdmân
Ġam gidüb ‘âlem yeñiden buldı cân

Vilâdet-i Muḫammediyye vesîle-i celîlesiyle cemî‘-i maḫlûḳât memnûn oldular. Bu ḫâl memnûniyyet ḫâli ve zevḳidir kezâlik cümle zerrât-ı cihânıñ merḫabâ ile istiḳbâli de lisân-ı ḫâli iledir. Ġam gidüb ‘âlemiñ yeñiden ḫayât

²⁰ Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin. Kalem/4

²¹ Bu Allah’ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır. İnsan/6

bulması şuna işaretdir ki [13] O rûh-ı a'zam faḥru'l-mürselîn hazretleriniñ şeref-i kudûmındañ muḳaddem rûy-ı zemîn haḳîḳâten bir hâl-i ğamnâkde idi. Gûyâ rûhsuz cesed gibi olmuşlardı. Çünkü 'ilm-i 'irfân-ı Muḫammedî derecesinde maḥz-ı nûr-ı Haḳdan dem uran kâmil bir zât yeryüzünde ḳal-mamış idi. Müşrikîn-i mâddiyyîn tamamıyla put-perest olduklarından naşâra-yı ma'neviyyîn yollarını şaşırılmışlardı. Haḳîḳâten 'aşḳ u şevḳ ile "Allâh" diyen yok idi. Fi'l-vâḳi' ism-i celîl-i Subḫāniyi zıkr edenler çokdur faḳaḳ Süleymān Çelebî hazretleriniñ ta'rîfi vechile "Allâh" demeye kimiñ isti'dadı vardır? İsm-i 'azām-ı Subḫāniyi öyle söyleyecek lisānda haḳîḳâten büyük isti'dād lâzımdır. Meger ki nûr-ı Muḫammedî ile pür-nûr ola. Bināberîn zamān-ı tevellüd-i hazret-i nebevîde böyle bir 'ālî sulṫān ve men-ba'ı 'urefānıñ şeref-ḳudûmu lüzûmu şiddetle tezāhür etmiş idi. İşte hâtemü'n-nebiyyîn ve imāmül-müttaḳîn efendimiz hazretleri ḳadem-nihāde-i 'ālem-i şühüd olarak derdlere dermān olan sırr-ı furḳān-āyāt-ı Ḳur'ānı taḳrîr ve 'uşşâḳ-ı ilahîyi lâyıḳ ve müstehaḳ oldukları derece-i kemāle işāl buyurdular. āam u ḳasāvet-i küfr gidüb 'ālem yeñiden cān buldı. Bu zāt-ı 'ālî idi ki İbrāhim 'aleyhi's-şalātü ve's-selāmıñ nesl-i pākinden gelerek ḳurretü'l-'ayn-ı Ḥalîl idi. ²² "إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي" işāret edilen imām-ı hümām o zāt-ı cān-ı cānān ḥaşş-ı maḥbûb- celîl 'aleyhi's-şalātü ve's-selām idi.

Ey cemâli gün yüzi bedr-i münîr
Ey ḳamu düşmüşlere sen dest-gîr

Cemâl-i Muḫammedî güneş gibi parlak vech-i sa'âdeti bedr-i münîr gibi güzel idi. Māh-ı tâbān-ı Muḫammedîden şu cihetle istifāde olundu. O zāt-ı 'ālî nice düşkünlere ve biçāregāna dest-gîr oldu. Ve nice nār-ı maḥabbetde üftāde olan ğurebāyı mevḳî-i lâyıḳına işāl edüb gerek hür ve gerek ben-degānıñ kāffesine melce' oldu. Ya'ni gerek 'alāik-i kevn-i şühüd ile muḳayyed olan bendegān ve gerek cemî-i ḳuyüddan āzāde [14] olan ḥürriyyet-perverānıñ mele' ve mercî'i ve yegāne ḥāmîsi oldu.

Ey gönüller derdiniñ dermānı sen
Ey yaradılmışlarıñ sulṫānı sen

beyt-i şerîfi ifāde eder ki o hazret-i faḥru'l-mürselîn nice derd-i derûnlarına çāre-sāz olamayan rāh-ı 'aşḳda marîz ve bi-çāregāna devā-sāz olub mizāc-ı

²² "Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınımış, onları tam olarak yerine getirince: 'Ben seni insanlara önder yapacağım.' demişti. 'Soyumdan da önderler yap, yâ Rabbi!' dedi." Bakara/124 nolu ayetten iktibas edilmiştir.

teb'ine göre tertib-i 'ilâc eyledi. Bu cihetle cemî' yaradılmışlarıñ sultânı olmak şerefi o zât-ı 'âlîye münhaşır kaldı. Binâen-'aleyh cümle enbiyânıñ sultânı o zât-ı 'âlî oldu. Çünkü cem'iyet-i Muhammedîde kâffe-i enbiyânıñ ahvâl ü ef'âlî münderic bulunuyordu ve bütün evliyâ ve kâffe-i aşfiyânıñ nûr-ı çeşmi oldu. Zîrâ o zât-ı 'âlî sebebiyle müşârün-ileyhümanıñ çeşm-i haķîkatleri güşâde olarak esrâr-ı lâhût ve hükmi melekûta vâķif u vâşıl oldular.

Merhabâ ey mâh-ı hürşîd-i Hudâ
Merhabâ ey Haķdan olmayan cüdâ

Şu beyt-i şerîf ²³“ لى مع الله وقت ” hadîs-i şerîfine işâretidir. Bu cihetle o zât-ı 'âlî tariķ-i haķķa hidâyetde şems-i tâbân idi.

Ey risâlet tahtınıñ sen hâtemi
Ey nübüvvet mihriniñ sen hâtemi

²⁴“ وَرُسُلًا قَدْ قَضَيْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْضِصْنَاهُمْ عَلَيْكَ ” âyet-i kerîmesi muķtezâ-yı münîfi vechile kâffesinden soñra 'âlemü's-şehâdeyi teşrîf edüb o zât-ı ma'âlî-simât taht-ı risâleti cemî' milletiñ sa'âdetini câmi' olan Qur'an-ı kerîmi ityân ederek itmâm buyurdular. Derece-i nübüvveti de o zât-ı 'âlî temhîr etdi. Binâen-'aleyh bir resülün ba's olmak ihtimâli ħalmadı. Faķať mihr-i nübüvveti rühâniyyet-i Muhammedî ile her kime temhîr ederse o zâtda derhâl nübüvvetiñ bir cüz'i olan [15] derece-i velâyet rû-nümâ olur.

Çünkü ol maħbûb-ı Raħmân u Raħîm
Kıldı dünyâyı cemâlinden na'îm

O zât-ı 'âlî, Raħmân ve Raħîm şifâteyn-i celîleteynine mazhar bulundı. O cihetle cemâl-i Muhammedîden bütün dünyâ na'îm-i cennet oldı.

Birbirine muştulayı her melek
Raķşa girdi şevķ u şâdından felek

Cemî'-i kuvâ-yı ħudsiyye ve kâffe-i melekût-ı rühâniyye fevķa'l-'âde memnûn oldı. Çünkü o zât-ı 'âlî rühâniyyeti gibi cismâniyyeti de tekemmül

²³ “Benim Allah'la öyle vakitlerim olur ki, o vakitlerde ne bir mukarreb melek ve ne de mürsel bir nebi [hiç kimse] o araya giremez.” hadisinden iktibas edilmiştir. [Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, C. II, s. 156]

²⁴ Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Nisa/164

etmiş ve mâddeten hem ma'nen akşâ-yı merâtib-i kemâlâta vâşıl olmuşdı. Bu cihetle cemî' melek ve kuvâ-yı mâddiyye ve kâffe-i ecrâm-ı 'ulviyye hareket ve rakş edüb izhâr-ı şevk u şadî ediyor idi. Zîrâ eflâk-ı 'ulviyye ve ecrâm-ı semâviyye ve kâffe-i zevî'l- harekâtıñ maqşadı o zât-ı 'âlî gibi madden ve ma'nen câ'iz-i kemâlât olmuş zât-ı şerîfi meydâna getirmek ve 'âlemü's-şehâdeye îşâl ederek sa'yınıñ ve devr-i hareketiniñ şemeresini görmek idi. İşte şu şemere-i tayyibe nûr-ı mahz-ı hâtemü'n-nebiyyîn 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm efendimiz hazretleriniñ kadem-nihâde-i 'âlem-i sühûd olmasıyla huşûl-pezîr oldu.

İşbu heybetden Âmine hûb-rû
Bir zamân 'aklı gidüb geldi girü

Vâlide-i muhtereme hazret-i Âmine şu ahvâl-i mehâbet iştimalî içinde nûr-ı Muhammedî kuvvetiyle müşâhedât-ı hâriku'l-'adâta talmuş idi. Rûhâniyyet ciheti gâlib olmağla bir dürlü tıfl-ı pâki der-hâtır etmiyor idi. Rûhâniyyetiñ beğâsı ile berâber o nûr-ı mücessemi hâtırına getirince cemî'-i hûr u melekden eşer qalmayub vâlide-i muhtereme hiç kimseyi görmedi. Naşıl görebilir ki bir kimse ²⁵“لولاك لولاك لما خلقت الافلاك” [16] sırrına mazhar olan hazret-i Muhammed 'aleyhi's-şalâtü vesselâma teveccüh ederse hûr-ı cennet ve cemî'-i maḥlûkâtdan eşer göremez. Zîrâ anlarıñ görünmesi haḳîkat-i Muhammediyyeye teveccüh edilmediği hâldedir. Ve illâ hazret-i faḫr-i kâ'inâtıñ yanında cemî'-i mükevvenâtıñ degeri yok ve belki mefkûd hük-mündedir.

Çevre yanıñ isteyü kıldı nazar
Gördi kim bir güşede ḫayru'l-beşer

Vâlide-i muhtereme, hazret-i ḫayru'l-beşeriñ beşeriyyeti cihetiyle müşâhede buyurdu. Hem de bir köşede gördi. Zîrâ anıñ beşeriyyeti bir güşe-i kâinâtda bulunabilir ve faḫaḫ nûrâniyyet-i Muhammedî 'Arş u Kürsiden dahâ vâsî' bulunuyor idi.

Debrenür dudakları söyler kelâm
Añlayamadım ne dirdi ol hümâm

²⁵ Levlâke levlâke lema halaktü'l eflâk. [Eğer Sen olmasaydın varlığı yaratmazdım.] hadisinden iktibas edilmiştir. [Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, C. II, s. 148]

Cenâb-ı fahr-i kâinât ‘aleyhi ekme’l-t-tahiyyât tıfl iken bir şey’ler söylediğini vâlide-i muhtereme hiss buyurdu. Façağ gâyet hafif söylüyordu. Bilâhâre aıladı ki cân u dilden ümmetini istiyor ve cemî’ insanların rahmet-i yezdâna mazhariyyetini ârzü buyuruyordu. Nasıl ki cenâb-ı İ’sâ ‘aleyhi’ş-şalâtü ve’s-selâm da tıfl iken tekellüm buyurmuşlardı.

Mekke kavmi uluları bî-hilâf

Ol gice Ka’beyi kılarken tavâf

Çıvve-i Muhammedî ve rûhâniyyet-i Aħmedî o kadar şeref-zuhûr oldu ki o gice Ka’be-i mu’azzamayı tavâf eden müşrikîn-i maħcübîn bile insan-ı kâmilîñ timşâli olan beyt-i şerîfiñ bir tavır-ı maħşûş ile secde etdiğini müşâhede etdiler. Cemî’-i mevcûdât-ı mâddiyye vü ma’neviyyeniñ hayırlısı olan zât-ı şerîfiñ şeref-ıudüm etdiğini Beytullâh-ı ‘ulyânîñ bî’l-cümle erkânı şalât u selâm ederek haber verdi. Kezâlik cihân-ı mâddiyyeniñ şemsi bu gice şeref-ıulü’ edüb zulümât-ı küfr [17] ve cemî’ ma’nâsıyla putperestlik çirkâbından Ka’betullâhü’l-‘ulyânîñ pāk olacağını sevinerek haķıķat-i Ka’be söyledi ümmet-i şâfiyyesi ²⁶ ” İني وَحُجَّتٌ وَحَيِّي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حِينِيَا ” âyet-i kerimesi muķtezâsı hattâ Ka’beniñ cihet-i mâddiyyesini hâıtra getirmeyerek ma’nâ-yı Ka’beyi ve haķıķat-i Beytu’llâhı tavâf ve ta’zîm edeceklerdir.

“Kırtarısar beni müşriklerden ol”

muşrâ’ı buña işâretdir. Cihet-i ‘ulüvvün semti olan baş açık yapıdılar ki ‘ulviyyât u ma’neviyyât ile münâsebât u muħâvâtları hiçbir mâdde-i muğâyire mülâbis olmayarak füyüzât-ı ilâhîden şu ümmet-i mübârekeniñ feyz-yâb olacağına işâret ediyordu.

Fahr-i ‘âlem irdi çün kırk yaşına

Kondı pes tâc-ı nübüvvet başına

²⁷ ” سَنَةَ أَرْبَعِينَ أَشَدُّهُوْبَلَعُ إِذَا بَلَعُ حَيْيَا ” muķtezâsı müntehâ-yı hadd-i kemâl olan kırk seneye vuşûlünde o haızretiñ ser-i sa’âdetine tâc-ı risâlet vaz’ edildi. Bu yolda tâc giydirilmek uşûli cemî’-i enbiyâya ve kâffe-i aşdıķâya ve kibâr-ı evliyâullâha vuķû’ bulmuşdur. Bu tâc-ı şırf-ı ma’nevî ve emr-i rûhânîdir yoksa ‘âlem-i ‘ulvîye nisbetle inci ve elmâs ile müzeyyen tâc-ı mâddiniñ hıç de degeri yokdur.

²⁶ Ben hanîf olarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim. En’âm/79

²⁷ Nihayet olgunluk çağına gelip kırk yaşına varınca. Ahkâf/15

İndi Kur'an âyet âyet beyyinât
Zâhir oldu nice dürlü mu'cizât

Kur'an-ı mu'ciz-beyân böyle parça parça şeref-nüzûli isti'dâd-ı ümmet nisbetinde haķâyıķıñ keşf ü taķrîrine işâret idi.

Kur'an-ı kerîmiñ her âyeti bir mu'cize olmakla berâber nice diger mu'cizât da zâhir oldu. Ma'lûm ile'n-nuhâdır ki [18] ĳable'l-bi'se zuhûr eden ĳavâriķ 'ādât-ı irhâşât ĳabîlinden idi. Mekke ĳavminiñ ve vâlide-i muĳte-remeniñ müşâhede etdikleri de bu ĳabîlendir. Ez-cümle mübârek cism-i şerîfîniñ gölgesi yere düşmüyor ve bir parça buluķ re's-i saâdeti üzre dâimâ тұruyordu. Bu da şuña işâretidir ki şems-i haķîķat olan Muĳammed 'âleyhi's-şalâtü ve's-selâm ile cesed-i mübârekeleri arasında bir parça buluķ olmasa hiç kimse nûr-ı Muĳammedîye taĳammül edemezdi. O parça bulut idi ki

” وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ”²⁸ muĳtezâ-yı münîfi vechile zât-ı Muĳammedîyi görmegi bir çoklara mâni' oluyordu. Yoksa çeşm-i haķîķati nûr-ı Muĳammedî ile pür-nûr olanlar hem bulutu ve hem de zât u haķîķat-i Muĳammedîyi görüyorlardı. Ve hem de o ĳazretiñ ism-i şerîfi nûr idi. Bu 'ıyândır ki nûr için zıll olmaz. Zıll ve gölge zılmânî ve mâddî şey'leriñ ĳaşşasıdır. ĳaķķ te'âla ve taĳaddes ĳazretleri ĳabîb-i ekremine nûr ismiyle tecellî etmişdir.²⁹ ” اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ”

Depredicek dudağın ol mâh-veş

Deprenürdi gökde hem ây u güneş

O zât-ı 'ulüvv-simâtiñ dehân-ı mübârekinden kelimât-ı ilâhiyyeniñ şudûri ây ve güneşin ĳareketiyle ĳuşûle gelen tekemmüle benziyordu. Ya'ni şems ve ĳameriñ ĳareketi kelimât-ı nebeviyyeye beñziyordu.

ĳokunıcaķ saçına bād-ı şabâ

Misk ü'anberle ĳolar idi hevâ

Bu beyt-i şerîf de o zât-ı 'âliniñ diger mu'cizesine işâretidir. Ya'ni ĳayât-baĳş olan bād-ı şabâ gibi rûh-ı Muĳammedîye nefes edilüb Rûĳü'l-ĳudûs ile mütekellim olan o zât-ı 'âliniñ berekâtü ile mâddiyyâtüñ ĳafîfi olan nesîm-i hevâ misk ü 'anber ile ĳoĳtolu oluyordu. O ĳazretiñ mâddiyyât 'âleminden baĳş, tekemmülât-ı rûhiyyeye [19] medâr olduğı cihetden idi. Bin'a'en-'aleyh bûy-ı câna şafâ veren misk ü 'anber o ĳazretiñ mâddiyyetden baĳşine beñziyordu.

²⁸ Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler. A'raf/198

²⁹ Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Nur/35

Bunuñ gibi mübârek saçına şabâ rûzgârı temâs etdikde gâyet lañif bir râyiha neşr ederdi.

İncü dişleri şu'âından gice
İgne düşse bulunırdı ey hoce

Bu beyt-i şerîfin de ma'nâ-yı mecâzîsi vuķû' bulmuşdı. Şöyle ki cenâb-ı sey-yidetünâ Fâḫimatü'z-zehrâ razıyallâhu 'anhâ bir gice dikiş dikerken ignesini ğayb etmiş ḫazret-i faḫr-i kâ'inâtıñ dişleri nûrundan ve şu'â-ı mübârekinden derḫâl igneyi bulmuş idi. Ma'nâ-yı ḫaķıķisi ise şöyledir ki bâb-ı ḫaķıķatde ve gice-i mâddiyyâtda kendine nâfi' olan şeyleri ğayb edenler kuvve-i Muḫammediyyeye istinâden rûhiyyûn olarak şu'â-ı Muḫammedî, mâddiyyûn olarak esnân-ı Muḫammedî sebebiyle nice tabi'at 'âleminde ğâ'ib olan beşeriyyete nâfi' bulunan şeyleri bulurlar demekdir.

Şadri nûrundan kârañlık giceler
Yolda yürürdi yigitler kocalar

Menba'ı 'ilm ü 'irfân olan şadr-ı pāk-i Muḫammedîden leme'ân eden nûr-ı ḫaķıķati, ḫazret-i 'Alî kerremallâhü vechehu meşrebinde nice yigitler ve Ebû Bekru's-şiddîk razıyallâhu 'anh meslekinde nice koca ihtiyârlar görürler, şırâḫ-ı müstaķimde ve ḫarîk-ı tevḫîdde kendilerini ta'ķib idenleri selâmete îşâl ederler demekdir. Ma'lûm ile'n-nuhâdır ki ma'nâ-yı ḫaķıķi şadık olan her maḫalde ma'nâ-yı mecâzîniñ isti'mâli de lâzım gelmeyecegi cihetle burada cemî-i ma'nâ-yı ḫaķıķisi şu beyt-i şerîfde ol şadr-ı risâlete mâ-şadaķ olmuş iken bir de ma'nâ-yı mecâzî ve ğâyet degersiz olan ziyâ-yı mâddî aramaķ ḫâtemü'n-nebiyyîn, imâmü'l-muttaķîn ḫazretlerini görmemezlik tamam kârañlıkda kılmaķdır.³⁰ "اعاذنا الله تعالى من الجهل والضلال" [20]

Terlese güller olurdu terleri
Hoş dererlerdi terinden gülleri

Bu beyt-i şerîf de o ḫazret-i 'alî-şânıñ ma'den-i ḫayâ olduğunu ifâdedir. Çünki 'âlem-i ḫaķıķatde gül ve çiçek nisvân ile mü'evvel olduğundan o zât-ı 'alî de kadınlarıñ ḫaşâil-i memdûḫasından olan ḫayâ sıfatını taḫşîş ve zıkr ederek her ne vaķt utanırlarsa kemâlât-ı nisvândan olan ḫilm ve ḫayâsı gül gibi vech-i mübârekinde zâhir olur, azacık terleri râyiha-i gül neşr ederlerdi. ḫülâşa o ḫazretiñ nisâdan bahişleri ḫaķıķaten degerli ve hoş idi. Gül ve çiçek terbiyesince naşıl ihtimâm olunmaķ lâzım ise reyâḫîn-i zî-rûh olan

³⁰ [Cehalet ve sapkınlıktan Yüce Allah'a sığınırız.]

nisvânın terbiye ve ta'limine ihtimâm ile tavşiyeye, o hazretin cümle-i kemâline idi. O cihetle hâtemü'n-nebî terlese gül râyihası neşr ediyordu.

Dikdi hürmâyı hem ol şâh-ı cihân

Dikdigi sâ'at yemiş virdi hemân

Bu beyt-i şerîf ol hazretin diğer mu'cizesini beyândır çünkü nev'î insana pek müşâbeheti olan hurma ağacını yere diküb derhâl meyve verdirmesi nev'î benî âdemde hem mâddiyyât hem ma'nevîyyât ile terbiye görür ve 'akl-ı kâmilin neẓâreti altında bulunursa derhâl derûnunda merkûz ve meknûz olan kemâlâtını izhâr idivireceğine işâret ediyordu. Hürmanın her eczâsından istifâde olunduğu gibi hurma gibi ve fakat ³¹ "وَنَفْخَتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي" sırrına mazhar olan insanlar hiçbir şey'e kıyâs kabûl etmeyecek derecede mazhar-ı kemâlât olub bi'l-vücûh şâyân-ı istifâde hâller kendilerinde zühûr edeceğine işâretidir.

Ger dilersiz bulasız oddan necât

'Aşk ile derd ile deyûn eş-şalât

beyt-i şerîfi irâ'e eder ki âteşden hâlâş olmak isteyenler 'aşk âteşine [21] yanmalıdır. Bu da cenâb-ı hâtemü'n-nebîyyîn hazretlerine şalât u selâm ve sâ'ir vücûh-ı tâm ile intisâb ile huşûl bulur. Cehennem, ³² "مَرِيَامُومَن فَاَن نُّورِكَ نَارِي" me'âlinde hadîs-i şerîfe göre mü'min ile nâr-ı cahîm bir yerde olmaz. Âteş-i cehennemi Allâh için dökülen bir çatıre gözyaşı itfâ' ideceği de ehâdîs-i şerîfede mezkûrdur. O hazrete iştiyâken 'aşk ile iftirâk-ı Muhammedîye 'adem-i tahammülden hâşıl olan derd ile çalub 'uşşâkdan cûş u hürûş ile ber-âverde-i zebân olan şalât u selâm şübhesizdir ki nâr-ı cahîmi ve âteş-i firâkı imhâ ider. Şalavât-ı şerîfenin te'sîrâtı muşallînin isti'dâdına göredir. Menâbi'-i 'ilm ü 'irfân olan enbiyâ-yı kirâma şalât u selâm, kulüb-ı 'uşşâk ile müşârün-ileyhümün "şalavâtullâh u selâmuhû 'aleyhim ecma'in" hazâratuna münâsebet ve 'alâka ve yekdigere muvâşâla içündür. Bir nehr-i 'azîmin menbâ'ına muttaşıl olan bir cedvel, ittişâli müddetce cereyân edeceği gibi Süleymân Çelebi gibi aşık-ı şadıkînin de menbâ'-ı menâbi'-i 'irfân olan rûh-ı Muhammedîye ittişâl ü irtibâtı kuvvetli bulunduğu cihetle şu eser-

³¹ "Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın." ayetinden iktibas edilmiştir. Sâd/72

³² "İyi kötü herkes [Cehennem üzerine kurulmuş Sıratın] geçer. İbrahim aleyhisselama ateşin serin olduğu gibi, mümine, serin ve selamet olur. Öyle ki Cehennem, "Müminin nuru nârını söndürüyor" diye bağırır." hadisinden iktibas edilmiştir.

i bî-nazîr-i ‘arîfânesini müsta‘iddîn ü erbâb-ı haķîkate yâdigâr buyurub her faşlıñ ‘aķîbinde mezkûr

Ger dilersiz bulasız oddan necât

beyt-i şerîfini tekrâr eylediler. Sâlik-i râh-ı hidâyetiñ misbâhı olan ‘aşka tevessül, şalât u selâma muvâzabetle hâtemü’n-nebiyyîni imâmü’l-müttakîn hâzretlerine taķarrub olunacağına işâret buyurdular.

Allâhümme şalli ‘alâ Muħammedin ve ‘alâ âlî seyyidinâ Muħammed ve Âdem ve Nüh ve İbrâhîm ve Mûsâ ve İsâ ve mâ-beynehüm mine’n-nebiyyîn ve’l-mürselîn şalâvatullâhu ve’s-selâmu ‘aleyhim ecma‘în.

اللهم صلى على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد و آدم و نوح و ابراهيم و موسى و عيسى و ما بينهم من النبيين والمرسلين صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين

[22]

Hâtime

Bundan soñra gelen faşl-ı mi‘râc-ı faħru’l-mürselîn ‘aleyhi’s-salâtü ves-selâmiñ şerh ve îzâhına hâcet kalmadı çünkü ebyât-ı sâbıkayı minvâl-i muħarrer vechile fehm eden ehl-i ‘irfân, esrâr-ı mi‘râcdan burâk ve refrefi, sidretü’l-müntehâda cibrîl ile mükâlemeyi mülâkât-ı Rabbü’l-‘âlemîni de fehm etmişdir. Binâen-‘aleyh herkes merâtib-i ‘aql u ‘ilmine göre nübüvvet ve risâleti idrâk ve ifâde eder. Melâike-i kirâmın kelâmını hikâye bâbında vâride olan ³³” وَمَا مَنَا إِلَّا لَهُ مَنَامٌ مَّعْلُومٌ ” âyet-i kerîmesi muķtezâsı ‘arş-ı a‘lâya varınca kadar el elden üstün, herkesiñ haddine göre maķâmı ya a‘lâ yâ dündür, faķat maķâm-ı kâbe kavseyn ev ednâya³⁴ vuşul habîb-i Rabbü’l-‘âlemîne maħşûşdur.

Değerlendirme ve Sonuç

Hâşim Veli, klasik şerh geleneğine baēlı olarak *Mevlid*’den seçtiēi 61 beyiti açıklamıştır. Yazar, sözü çok fazla uzatmadan beyitin çağrıştırdığı manayı çözmeye çalışmış, bunu yaparken de öncelikle âyet ve hadislere başvurmuştur. Çoēu beyitin arkasından; “âyet-i kerîmesiniñ dahi delâlet

³³ [Melekler şöyle derler] Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır. Saffât/164

³⁴ “[Peygambere olan mesafesi] iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” Necm/9 nolu âyetten iktibas edilmiştir.

buyurduğu vechile, âyât-ı kerîmeleri muḳtezâ-yı münîfleri vechile, muḳtezâ-yı celîlince, âyet-i kerîmesi mefhûmu vechile, muḳtezâ-yı münîfine işâretdir" şeklinde sure adı ve âyet numarası belirtmeden *Kur'an-ı Kerim*'den bazı iktibaslarda bulunmuştur. Hatta bazı beyitler "âyet-i kerîmesine işâret-dir" şeklinde tek bir âyetle açıklanmıştır.

Şerhe konulan hadisleri, hangi hadis âliminden aldığını ve ravîlerini belirtmeden kullanan yazar, "*hadîs-i şerîfine işâretdir, hadîs-i ḳudsîsi nâtiḳ olduğu vechile, eḥādîs-i şerîfede mezkûrdur*" şeklinde kalıp ifadelere yer vermek suretiyle hadislerden yararlanmıştır. Bunu yaparken çoğu zaman hadisin anlamını okuyucunun bildiğini düşünerek hadisin tamamını almamış, bunun yerine anahtar kelimelerle hadise işaret etmiştir. Genel olarak âyetleri de bu şekilde kullanan yazarın bunu bir şerh metodu olarak benimsediği söylenebilir.

Kuran-ı Kerim'den ve Hz.Peygamber'e ait hadislerden ayrı olup manası yüce Allah'a, ifadesi Hz. Peygamber'e ait olan mübarek sözler olarak kabul edilen kutsi hadislere yer vermek de Hâşim Veli'nin şerhinde başvurduğu bir yol olmuştur.

"*Himmet-ür-ricâl, takla'-ül-cibâl [becerikli insanların himmeti, dağları yerinden söker], gözlüye gizli yokdur, nûr için zıll olmaz, el elden üstün, söz çok olmağla beraber nihâyet bulmaz*" gibi atasözü, deyim veya kelâm-ı kibar kabul edilen kalıplaşmış bazı ifadeler de şerhte kullanılmıştır.

Kelimelerin sözlük anlamlarına zaman zaman başvuran yazarın, kelimenin farklı anlamları üzerinden yorum yaptığı görülmektedir. Örneğin "bari ne" ve "ol" kelimeleri aşağıdaki gibi şerh edilmiştir:

Lisân-ı Türkî'de "bari ne" kelimesi hepsine, mecmû'na, kâffesine demektir. Ya'ni ḥâlikiyyet-i subḥâniyyeye dâ'ir ḥâcet miḳdârı ve kifâyet derece söyleyecek olursaḳ bu bâbda söz ve kelâm çokdur. [...] Yâḥûd "bari" kelimesi ḥulâşa'-i kelâm ma'nâsına olub yine de ma'nâ-yı meşrûh melḥûzdur. Binâ'en-'âleyh "Birdir Ol kim andan artuḳ Taḫrî yok" buyurarak ḥatm-i kelâm ediyorlar. "Ol" lisân-ı Türkî'de "Hü" ism-i celîliniñ mürâdifidir. Çünkü "Hüve'l-bâkî" dir.

Genel itibarıyla bilgilendirmeye yönelik düz bir anlatıma sahip yazarın yer yer klasik inşa kültüründeki sanatsal söyleme yaklaştığı da görülmektedir: "kiminiñ tövbesi maḳbûl, kiminiñ gemisi onuñ ḥürmeti-

ne ğarkdan maşûn ve kimine nâr-ı Nemrûd gülşen, kimine ‘aşâ ejder oldu ve kimine de evc-i a'lâya ve semâ-yı rûha hayyen ‘urûc buyurdu.” Nadir olmakla beraber secili ve süslü bir anlatıma da yer veren yazarın dili Arapça, Farsça kelime ve tamlamalarla örülüdür.

Hâşim Veli, Süleyman Çelebi’ye duyduğu hayranlığını açık bir şekilde ifade eder ve her fırsatta övgü dolu sözlerle bu eserin eşsiz olduğunu vurgular:

“Şu na‘t-ı şerîf kadar cenâb-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâmı vâzîḥ ve açık bir şüretde beyân eden na‘ta az teşâdüf olur.”, “Hangi kâlemdir ki bu kadar büyük ve ateşin maḥabbet ve ‘aşkıdan dem uran ebyât-ı şerîfenin tamâm ḥaḳîkâtini beyâna cür’et ede.”

Tarihî bir olayı anlatmak suretiyle beyitin anlamını açıklamak da serhte başvuru olan yollardan biri olmuştur:

“Vaḳtâ ki vâlide-i muḫtereme-i ḥayru‘l-enâmın vaz‘-ı haml etmesi yaklaştı. Fevḳâl-‘âde şusadı. Zîrâ ḳâ’inâtı reyyân etmek iḳtidâr ve ḳâbiliyyeti olan âb-ı ḥayât-ı ‘umûmî kendisinden ayrılacak idi. Buña ise taḥammül olunamayacağı cihetle müşârün-ileyhâ ḥazretlerini dehşetli bir ḥarâret istilâ etmiş ve bunuñ üzerine feyyâz-ı ḥaḳîḳatden o gevher-i ‘işmete bir câm ḫolusu şerbet iḫsân olunmuştur.”

Yeri geldikçe peygamberler tarihine göndermeler yapılmış, diğer peygamberlerin belirleyici özelliklerinden ve mucizelerinden hareketle beyitlerle ilişki kurulmuştur:

“Cenâb-ı faḫr-i kâinât ‘aleyhi ekmeli’t-taḫiyyât tıfl iken bir şey’ler söylediğini vâlide-i muḫtereme ḥiss buyurdu. Faḳaḫ ḡâyet ḥafîf söylüyordu. Bilâḫâre aḫladı ki cân u dilden ümmetini istiyor ve cemî‘insanların rahmet-i yezdâna maḫhariyyetini ârzü buyuruyordu. Naşıl ki cenâb-ı ‘İsâ ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm da tıfl iken tekellüm buyurmuşlardı.”

Hâşim Veli, sıcak samimi bir dil kullanmaya özen göstermiş, muhatabını ikna etmede ve inandırıcılığını artırmak için bazı bölümlerde duygu ve heyecanını gizlememiştir:

“[...] melekden eşer ḳalmayub vâlide-i muḫtereme ḥiç kimseyi görmedi. **Naşıl görebilir ki [...]**

“şu yeryüzi zât-ı hazret-i Muhammediyyeniñ mahall-i kudümü olduğu cihetle **ne büyük** ‘ulviyyet kesb etdi.”

“**Hakîkaten** ‘aşk u şevk ile “Allâh” diyen yok idi.”

“İsm-i ‘azâm-ı Subhâniyi öyle söyleyecek lisânda **hakîkaten** büyük isti‘dâd lâzımdır.”

Görünenin ardında daha ulvi bir hakikatin varlığına işaret eden batinî yorumlara Hâşim Veli de yer vermiştir. Batinî yorumların insanların inanç dünyalarına yaptığı gizemli etki düşünüldüğünde hem şairler hem de şârihler makûl ölçüler içinde bu yola başvurmuşlardır:

Şöyle ki cenâb-ı seyyidetünâ Fâtımatü’z-Zehrâ razıyallâhu ‘anhâ bir gice dikiş dikerken ignesini gayb etmiş hazret-i fahr-i kâ’inâtın dişleri nûrundan ve şu‘â-ı mübarekinden derhâl igneyi bulmuş idi. Ma’nâ-yı hakîkîsi ise şöyledir ki bâb-ı hakîkatde ve gice-i mâddiyyâtda kendine nâfi‘ olan şeyleri gayb edenler kuvve-i Muhammediyyeye istinâden rûhiyyûn olarak şu‘â-ı Muhammedî, mâddiyyûn olarak esnân-ı Muhammedî sebebiyle nice tabi‘at ‘âleminde gâ’ib olan beşeriyyete nâfi‘ bulunan şeyleri bulurlar demektir.

Sonuç olarak; *Esrâr-ı Mevlidü’n-Nebi’nin* klasik şerh yoluyla incelendiğini, uzun dilbilgisi izâhlarına ve tasavvufi istilahlara yer verilmediğini, eserin Hz. Peygamber'e ve Süleyman Çelebi'ye son derece hürmetkâr bir tavırla kaleme alındığını belirtmek mümkündür. Yüzyıllar boyu beğenilerek okunan *Mevlid*'in sahip olduğu değere dikkat çekmesi ayrıca Mevlid'in gizli kalmış bazı yönlerine ışık tutması bakımından bu kısa ve öz şerh önem taşımaktadır.

Kaynakça

Aclûnî (2007), *Keşfü'l Hafa*, Dar Al-Kotob Al-İlmıyah, Beirut-Lebanon.

Aksoy, Hasan, "Mevlid [Türk Edebiyatı]", *DİA*, (29), s. 482-484.

Canım, Rıdvan, (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Ceylan, Ömür, "Şerh [Türk Edebiyatı]", *DİA*, (38), s. 565-568.

- Ebû Abdullah Muhammed İbn İsmâil El-Buhârî (1987), *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, [Mütercim: Mehmed Sofuoğlu], C. 7. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eroğlu, Süleyman (2010), "Edebi Bir Tür Olarak Mevlidler: Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *Uluslar Arası Mevlid Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TDV Yayınları.
- Çakın, Kâmil (2003), "Kıyamet Alametleri", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C. 6., Mayıs-Ağustos.
- İpekten, Halûk (1997), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2009), *Mevlid-Nâme Türk Edebiyatında Mevlid Türü ve Yeni Mevlid Metinleri*, Kırşehir: Denizoğlu Kitap-Kırtasiye.
- Köprülü, M. Fuad (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (2010), İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçük, Murat (2010), "Türk Dünyasından Derlenmiş Bir 'Atalar Sözü' Kitabı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/1:141-176.
- Mazioğlu, Hasibe (2009), "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", [*Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*], Ankara: TDK Yayınları.
- Pekolcay, Necla, "Mevlid", *DİA*, (29), s. 485-486.
- Süleyman Çelebi (2008), *Mevlid-i Şerif, Vesiletü'n Necât*, [Haz. Mehmet Akkuş-Uğur Derman], Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şeker, Mehmet, "Mevlid [Osmanlılarda Mevlid Törenleri]", *DİA*, (29), s. 479-480.
- Tatçı Mustafa, Musa Yıldız ve Kaplan Üstüner (2006), *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (1980), *Mevlid-Süleyman Çelebi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, Kemal (2007), "Mevlid'in Türkçe Kaynakları, Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri* [Editör: Mustafa Kara-Bilal Kemikli], Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Yılmaz, Ozan (2011), *Mevlid Şerhi*, [*Cabbarzâde Mehmed Arif Bey, İzâhü'l Merâm alâ-Vilâdet-i Seyyidi'l-Enâm*], İstanbul: Kurtuba Kitap.